

СЭКП обкомунун пленумунга уткуштур

«ШЫНГА» чагаалар

НОМЧУКЧУЛАР
САНАЛДАП
СҮМЕЛЕП,
ШҮГҮМЧҮЛЕП ТҮР

Советтер амыдыралы

УЛАМ БЫЖЫГЛААР

Кызыл-Даг суур чылдан чыгып кеткен оор. Чоок-та чаа сохтоо база тургустуу. Ийн кыт Култура бажыны найы ырактан-на оюлалып кестүр. Школа, магазин, харылза салбыры, ас-сак чоңа бараан болуп турар.

Ында кезде Совет күүсө, мунда чеди кектигүн бар. Хей-ниги организациалары, школа, уруглар албан черде-ри биле оларын харылзаа, амыдырал, чоң ортууна ийи-политиктиг ажалды үнөп негелдизинде дүштүр чорудар дээр чамдык ажал-дарын кылып турар. Моон уламдын корум-чүрүм көс, күзү-биле чүгөртсөң, Сохтоо бүдүрүлгөсүнө болгаш өскө-дө коллектинтерде ажал-пайы үнөп, итосуз кылдап киктер чок аларган. Кикер-лер даалган ажал-херекте тарымсалган мурункуу-дан экисинен.

Райондун 10. кезде Совет-тин 23 депутатта тамаарып-кан окутуучулар барып, сохтоочулар-биле уктуучулар, галары эрттирилген. Район Советинин депутаттары Хер-миза Күжүгет, Алексан-дра Лопбай, Вера Адыбай, кезде Совет депутаттары Лопбай Мелдер, Люмина-ригит, Александр Шинит олар сохтоочуларын амы-дыралында чамдык социал айтырылганы шиптирле-дирипте шиптирленип көр-гүзүп берген. Депутаттар Төдөл — Кызыл-Даг оору-ну десиктеп сөзгөн. Ол ара-зынча автобус күнде ийн ка-тап чоруйт аларган. Ам чоң, пуң аргыжыламы экисең.

Кезде Совет күүсөмунда доктаама 6 комиссия бар. Ол комиссиялар көрдүгөн план баугаар ажалдап тур-гар. Доктаама комиссиялар тамаарыпкан участоктары-че үнүшкүчүлөр, реалдык-ли кылып, оң түндөндөргө күүсөмунга чүгөртсөң, кел-ге, Чырмышыкын, ку-ту-ра болгаш спорт талазы-биле комиссия школа, интернат, уруглар албан черлеринин ажалын каш ууза хынаан. Оң түндөндөргө комиссия туралдыгына чүгөртсөң, илдереттин чечестерин чечкенин биле доктаалары берип, кылдыр куулааларын айтып каар.

Чурттагы чоң тос агит-кватирга хузааттыгы. Ында тус-тос депутатты, по-литинформаторун быык-тап-кан. Олар политикизинде-дег ажалды чорудууларын ажалда, декция, беседаларын кылып, темалык кездештерин организастап, уура-негел-дерин кылдыларын дегээ-рин чачыктыктып. Бот тынмыгын уура чоң кол-дөлөр база эрттирилген. Ма-наа Ошкү, Саар Монгуша

ШЕВЕР КИЖИНИ ДЕТКЭЭН

Бай-Тайгада Хомушкү Серенович Кара-оол ре-ранияже чагаа чоруткан. Ону олчаан парадымас: «Хүндүгү редакция! Тыва өгте шаг-шаандан чурттап келген бис. Көшкүн амыдыралдыг улуска ол конугт таарымчалыг. Бо-даа үеде өг малчынар-нын эли болуп турар. Оң чаа хеирин чогаалып кылдым.

Өскөрлөргө чүдү — хараача болгаш улун. Ха-раачаны 1 миллиметр чүдө демирден хайдырып кылган. Оң деңизин чик — 11 килограмм. Улунун узуну 2 метр 30 сантиметр, салы 89. Доора дургаар база кылмынын темчээли 4,5х1,5 сантиметр. Ону чымчак материалдан чондуруп кылган. Ханааы алды. Оң караанын аразы 14 сантиметр. Улунарнын ийн хажымында ховулар кылган. Өгүнү Бай-Тайганын каларчыларына көргүзүп, тиккен. Оларга өг таарымшан болгаш чагыларын кылып турар.

Мэңи бо ажылымга арга-сүме калдым, тускай спецалистер дузалаар чүдү? Оң деңизин аартаар. Кырлайгы салырга көдүрүш-түрүш экисинер. Улунар-нын ийн хажымында хову-лар кылган херээ бар бе?

Хараачанын үттери дооразы калбак-даа, чүдө, кылмын эвес болуп, чүдөдөй берген. Оң кылмын дооразында улун болуп болза улам эки. Улунарнын дооразы-даа, кылмын-даа дөмөй болурга, эки шуут борбак болурга, эки дээрин амыдырал ба-дыткан.

Демирден кылган өгүнү хажымын ийи деңизин 208 килограмм, оңу күдү-рү бергелдей бээр. Райдулет-тур комбинаттарын бүдүрүп ту-

турган. Ынчалза-даа демир-ден кылган хана, улун, экин аар болгаш шык тыртар, дадарар болтай. Демирден (алюминийден азы ол хеир-лик металлдан) өгүн чам-дык кол кезектерин кылмы-рын сүмелеп болур.

Бо чылын Бай-Тайганын Кызыл-Даг суурда шеверлер элээн каш демир хараача-ларын менеп кылган, мал-чынарга саткан. Бир эвес кышкы соок үеде багай эвес деп санаттырар болза, экиг, соок агаар солдуушкунундан хыраалал, донуп, дадарбас болза, оңу бүдүрерин орга-низаастар болза ажырбас. Х. С. Кара-оол бодунун өөн кандыг болурун көрүп, са-налын кийер боор деп иде-гээр алаар.

Чурт улеттур министр-ствозунун телевикел-кон-структор бюрозунун началь-ниги В. Ф. ГЛУХЕНКО:

«Х. С. Кара-оолдун чагаа-зын өөренип көрдүсүз. Улу-нар 198 килограмм деңизилг болган. Ол аар-дыр. Бистин кылмын турар өглеринистин 119 килограмм. Хараача ба-за ындыг, бистинден 1—2 килограмм аар. Ол 10—12 килограмм болур. Өгүнү шагажымын ийи деңизин 208 килограмм, оңу күдү-рү бергелдей бээр. Райдулет-тур комбинаттарын бүдүрүп ту-

ЧУРУКТА: Өвүр районда агролеттур каттыжымын кылмын автобурдунгун чоллачымы Май-оол Кыр-гысович Маалыр-оол удуз ажыл-агыйнын чутула чүк-терин дажылаарын планыг даалгазып ажыр ботан-дырып турар.

Ол 20 ажыг чылдарда Өвүрге чоллачылаан. Дугул-галыг чоллачы ай санында эки ажалдап, 60 хүнерде 1989 чылдын үлүүнде ажалдап турар.

Эрткен чылда ол чедикшиинг ажалдап, чарыптып мурунку одуруунга чоруп, Тыва АССР-ниң Дээди Совети-ниң Президиумунун Хүндүлдү бижил-биле шаңнаткан.

М. ТАНОВТУН тырттырган чурт.

СҮМЕЗИН БЕРЗЕ...

Колун-чирим, кымчы баа, доң бо бүгү уран кылмыларын канчаар кылдырын солун аргына ар улустун төлөөл-ри тааныштырганын сохуу-гал, уругларыннын уругла-ры-биле ол бүтүн канчаар кылмын менеп көрүп-даа турдуус. Чүгө баг мате-риал чок боор-дур.

Таар аргымын, дошка багаларын, өөк баа сырмы-рын база шаандакы үс-те-верлерин кылмын чоранып өскө-даа нарын кылмыларын кырган-авалар солуга. Би-жир боор дээр мынаарым-ка-даа сурап болду. Ынча-ган солун дамыштыр дилег кылдыр болдугу мен. Шаан-да бистин кырганнарын хаак-биле арык, сүт шүүрү, курт кургадыр херекселди

А ЖЫЛДАВАС ТЕЛЕФОННАР

Сут-Хал районун Карл Маркс аттыг совхозунун төгү Ийме сурун албан чере-ринге болгаш чурттагыч чоңун бажынарынга теле-фон киргенден бээр дөрт чыл чедип турар. Байтайгы үеде кижилерге өөрүнчү турган чүе. Ажыл-ижи, чорудуу-даа чогулдуп алдыра безин магальг турду. Ол өөрүшүвүс чоорту өшкөн, телефоннар ажалдавастан эгелзэн.

Телефон ажалдавайн ту-рарын чылдагынын тода-радып, бистин суурда радио, телефон харылзааны хары-лап турар Бааан Кууларан айтырып пат болган бис. Оң харызымын мындыг болур: — Сут-Халдун харылзаа белдиринде Казанцев оңу харылап турар. Оң билер деп каар. Ам мырнай өс-көр тайылбырлар болу берген. Ам ол ажалды Лек Ооржик харылаар аларган. Ол ийи кылдып шыдааын турары ол-дур дээр, хой-ле чылдаган чуталаар болу берген.

Бистин суурда харылзаа монтеру Бааан Куулар урелген, ажалдавастан теле-фон нарын септеп шыдава бо-лганда өскө черлерден бедик мергелдип ийиерлерден негелдиреш, кылдыртыр ар-газын тын болбас бе? Бистин суурда теле-фон ажалда-таалып бээр, беш ай ажал-тын тур. Сут-Халдун харылзаа белдиринде уадртуктулары биске кандыг дуза чедирер ирги?

Ийме суур.

А. ОНДАР.

АЖЫКТЫГ, СОЛУН

СЭКП Бай-Тайга райкуну пропагандисттерин сенин-тиртерин. «Ажыктыг болган. Ажыл-агыйн чамдык бригадалары экономиктиг болгаш по-литиктиг өөрелде эрттирер кызыл-булундарын, өрзөлдө-рин багай эвес кылдыр бе-леттеп алган. Суурда эконо-миктиг өөрелде кабинет-тин, МТМ-нин кызыл-булу-нуну көсү агитациязы, дерилте-шмелдиз элээн кө-рүштү болуп турар.

С. ИРГИТ.

ДАГДЫНЫКЧЫ

Шериг-оол Манган-оолович Домгак харылзаа шүтүмунга хой чыл ажалдаан. Оң баш-тай-ла ажалдаан чери Ош-тур-ту Салгы. Ол үеде маши-на балгат бар эвес. Чокпуң та-гыткан солун, сөккүдүн би-жик-чагаазын, сактоо тевү Хандагайтын суур-биле Салгы аразында ажал болгаш теве-биле дажыл, оңу чогуру үе-инде чагыкчыларга чедирип берип турган. Ынчан ол калы ажалдап турган элтерин Соскү-оол Ховалыг, Оола-кай Куулар-биле ээлчеш ажалдап турганнар.

1950 чылда Ш. Домгак Хандагайтыг көжүп келгеш, өөренип чагы-биле көрүнүн харылзаа белдиринге ажал-дап кирген. Баштай-ла ха-рылзаа белдиринг айттарып ажаап, таңымалдап ажал-дап. Ынчан харылзаа бел-дирин интернационалч кол-лектив турган. Харылзаа белдиринг начальниги Ни-колай Артемович Калинин, тускай эртемниг монтерлар Александр Чихров, Михаил Кенеников оларын арга-сүмезин, дуржулазын, ол өөренип ап турган. Ол чоор-ту агенттеп ажалдап эгел-зэн, Ынчан почтаны Чадаа-надап ажал-биле барып чедип алып турар, ол хүдээлзегин Ш. Домгак ак сеткилдиг күү-седип, магальг турган.

Шериг-оол Манган-оолович орус элтеринден өөренип-шаап, олар-биле калы Ха-ндагайты, Торгалыг, Чаа-Суур болгаш Солтур аразынга ра-дио, телефон чагыларын тургуступ, мөвтөргө база өөренип алган. Коммунист Ш. Домгак хүндүлүг дышта-лыгга үнөп-даа болза, ажалдарын дагыныкчымы хүдээлзегин ак сеткилдиг күүседип чорутур.

Д. АГБААН.

АЖЫЛ-ИЖИ БУЯННЫГ

Шыдыраа сарлык бажы дозун, хой калдыртыр аар-га, «огулдуз эл-хот, өш-хот боор бар чылдыр» дээр ала-не өөртү, оңу бичингизин ажалдыр, өрес-кеңээ тала-лары дедик, чагыг сөзүн бээр турган.

Кижини мөү-шынанын хеирлеттерини кара чачын-да, өг-бүлөдөн эгелзэр. Саа Шыдыраанын күш-ажылчын оору ада-незиге дуза ка-дып, тос-он харымдан-на мал калдар чымчыгыш иш-тен эгелзэн. Бичингизде-ле хой калдарга, мыт-даш чок чорбас, иллар, каргыра-лаар, сыгыртыр турган. Өскөн төрөз хеми Чарыстын калдыр-кашпап дагыларын баштарында хойларын дай-гырып, иррин ирлап, сым-ды сала бээр, ол чоң-ка-дыла ажалдарын улут-биче килерини оолу пат таңыры: «Эрес кеңээ-даа оол, Кара-оол апактыг огу — Шы-дыраа-дыр» — дээр, кезек магадап тургулаар...

Ынчан Мөгөн-Бүренге-даа, Мугур-Аксинга-даа школа турбаан, оңу уран чүгөле та-лантымы боттут дедикчелди албайн бара-даа, аалдарга чаа бижикке өөренип болгум-нер тыттып келген. Саа Шыдыраа ындыг болгуми-тер барып тургаш, ужу-би-жикке эки өөренип алган.

Хүндүгү редакция! Бо чагаан улут иде-гел-биле бижип олур бис. Улу-г-Хем районда «Найрал» совхозтун тараа културала-рын кол тарымы чери-ле Шанды. Мында ажалдап, чурттап турар кижилер чыл-дан чылге элбек дүжүттү өстүрүп, калдарга мал-мага-нындан чаш төлдү-даа онча-менди камгалап ап, шапнал магальдыг-даа ажалдап кел-ген.

Ынчалза-даа бистин сет-кил-сагынычымы өйүп чо-руур бир дүвүрениг айт-рыг тыттып келген. Ол чүд-дөргө, Шандыга ажалдап, чурттап турар кижилер,

хожма чугула херек. Силерни черле шыдаар деп сүмеле-жил тур бис, кандыг силер?

Коммунист Шыдыраа он-биле чопшээрешкен. Ажылга кызымакшайын, ак сеткил-дин көргүскөн. Хову брига-данын бригадирин бооп ол ийн чыл ажалдап чорда, Красноярске кезде ажал-агый кадрлары белеткээр школага өөренирин сүмелзэн. Ол аңаа агроном тускай мер-гелди чедип алган. Баш-тай Сталин аттыг колхозту, оон соонда «Мурнакчы» колхозту даргалаан. Уадртур баштаар ажалга оң арга-дуржулаа-даа чоорту ул-гатакан. «Мөгөн-Бүрен» кол-хозу даргалаан, ол совхоз ааарга, директорлап турган. Хоочун коммунист эртен күш-ажылчы оруун кыска-зы-биле көргүзгөсү ындыг. Ол ам пенсияже үнөп. Ынчал-за-даа Саа Кара-оолович амыдырал — чуртталгазынга ам-даа буянын чагай исти арттырар дээр чоңа ажал-дыг эки херекти кылмын чо-руур. Ам Мөгөн-Бүренге Мөгөн-Бүрен суурда чурттап, ажалдап чорутур.

Ол бир-ле ажыктыг чагай херекти бодап тыппан, оңу эш-өөрү-биле сүмелешкен чурттур. Ону боттадырар деп барганда, аныктарын эил-ледеш, боду баштап туруп-тар. Мөгөн-Бүрен деңизке, риде тарылга шөлү чегей, чери сай-даштыр. Ону ол чер чурттуг болгаш, Саа Кара-оолович эки билер.

1986 чылда ол Дымтыг-Арыг деп чери шилип ал-гаш, 23 га шөлге көк-сууларын тарааш, сугуттар, доктаамал хайгаарал карактап эгелзэн. Шенделгени түнели эки болган. Оң чагай дүжүттү кезип, ажааган, совхозка дузагаан. 1987 чылда ол-ла шөлду улам алгыдып, 27 га көк-сууларын тарааш, оон 45 тонна дүжүттү аналган алган. Ону база-ла бурун-биле сов-хозка-хүлээткен, Саа Кара-оолович аңаа доктааваан. Хой чылдыг сизген тарымы бир бодап алган. Ынчанган ол-ла Дымтыг-Арыгта сес га чери демир сытырыл-дык калжаалан. Сугуттар, ажаап турда, үнөп сизген ба-за терен, чагай болган. Ол-ла бүгү эки эгелзешкени Шыдыраа Кара-оолович ажал-дарын, ажалдыг үстүк кластын өөреникчилерин чагыт үеде эгелзедип, күш-ажыл биле дыштаалыгын холбаар бүдүн бригада тур-гузуп алып чачылдыг. Чай-гы үеде совхозка мал чечи-леткээринге дагыныкчы коммунист Шыдыраа Кара-ооловичин бригадалык М. Адыбай, М. Май-оол, В. Иргит, С. Эрес-оол бол-гаш өскө-даа эки кызы, маңкай өрес-шудурту ажал-дааннар. «Моон сонгаар-даа ол чагай херекти уламчы-лаар мен» — деп, күш-ажыл-дын хоочуну чоргаарал-биле чуталап оору.

И. УСПУН-ДОЖУ.

ЧУРУКТА: күш-ажылдыг хоочун, дагыныкчы Ш. К. Саа.

АРГЫЖАРЫ БЕРГЕДЭЭН

бистерге, район төвү Шагаан-Арыг база совхозуусу тогу-биле аргыжары сөөлүг үеде бергедээ. Автобус график баугаар негелдизин вторник, пятница хүнеринде маннар учурулду. Ол графикта сагы-настан, Чамдыкта автобус бир ай шиптиде безин кел-бей баар-дыр. Ынчан дыка-ла бергедээр улуз-тур бис.

Моон машина, трактор дозуп тургаш, арай деп Ша-гаан-Арыг чедер берген, оон чоруп чадал, 7—8 хонум ма-

нап туруп бээр бис. Чамдык-та оруска машина дозуп тува хүнээр. Ажылды, аал-ора-нын ажыл-төүн каапкаш 7—8 хонуп чоруга берге-дир.

Ам кыштын соогу-дур. Бистинге машиналар үгүл-чү кээр эвес. Ында-хаа малчынарже сүт сөөрткен машиналар, мал чечи дажы-лаан тракторлар келгилер. Сөөлүг үеде автобус ийн-чангыс келсе-даа, чүгөле ар-

тен келер. Чорук-херез чо-гулуп алган кижилер чедер чанарда бергедеп турар. Чүгө дээр автобус маннар, ма-накас. Автобустар график сагывай турарын дуга-йында хурал-сугаага чече катал чуталаашпаан дээр. Оон кандыг-даа түнчел чок боор. Автобустар график баугаар чоруп турарын чу-румчутса чүд?

Шаңчыда ажалдап, чурт-тап турар ишчилерин ажал-

КЫМ ДАН ХАМААРЖЫРЫЛ?

Мен бо Чербеге 1966 чыл-да негеш, школ интернатка дузалаа школамын оң ажал чыл ажалдап келдим. Бо үеини иштинде дузалаа шко-ламын чүкү чүдүрер ийн автомашинаны, ийн автобус ту, школа-интернатка чүкү чүдүрер чин автомашинаны үш автобусту үрел кааш аргыже сөөртүп каапкаш Сентер ам-даа ында чытмы лаар. Оларын канчаар үрел-тегин хынал-даа көрбөс баа-ла чаа машинаны бери каарын чере кайгаар киж-и-лэр мен. Улут-Хем ышч улеттур ажыл-агыйнын Чес-биде ышч белеткээр пункт-ту бар. Ол бүдүрүлгени дартынар черини чанынд та чече машина, трактор бар дээр, шүтү кижик санап четтес, көрүм-балык, кижик аштеп ошкү шүтү дугаалган А. монголанын чанын ам база 6 машини үрелте-түрүр оларын бар огу-баа ол 300. Чүгө-ле албай үрелтеме чеди ажал чүгүтүзүп каал-тай, эгел-де сөртөп, кыжы алмынны тутаймыда салып салбас чүе ийи? Ол кылда-ла далаалыг?

Ийн улеттур ажыл-агый-нын ол үрелтеп техниказы оң өскөн-үеини санап көр-түрүр.

Р. ОЧУР-ООЛ.
Кызыл район.

ЭПТИГ БОЛУ БЕРГЕН

Кызыл хоорайнын чурт-тачылары-даа, наймысалы, мыстын оон-моон келген аал-чылары-даа хоорай иштинге, магальга автовокзал чедип алырынга моон мурунча-ла дыка берген турду. Ынча-гыл аары-аржыл, аска-бүс-кен, чаш ажы-тодур, намы-лап кыраан кижилерге дыка берге турганын бо-ла ды-наар турдун.

Чонун чөптүг негелдизин өөренип көргөш, улус депу-таттарынын Кызыл ботур Советиниң күүсөмунга ай-тырыгын чогууламыг кыл-дыр шиптирлээниг өөрү чедиргеннесте илдерип ту-рар бис. Моон мурунча-ла вокзал чедип алып дээр-тас дозун, килчелеттенип турган болууса, ам бир болгаш он беш дугаарыг автобустарга олутууларын-га, автовокзалга ма-даа чедип чедирер каар болу берген. Ынчанган ботур пас-сажырлар маршуттарын эл көргөнгө өөзөн сеткилдиг илдериле турар. Чонун аргыжарымызга экижер дээр улус депутаттарынын хоорай Советиниң күүсөмунга эки ажалды кылган-дыр.

С. ИЛАМ.

ЧУГУЛА КЕЗЕК

